

«Одним із парадоксів української історії є ставлення суспільства до правобережної шляхти. Правомірно негативно оцінюючи полонізацію частини українських шляхетських родин Правобережжя, наша історіографія поширює свою оцінку на всю шляхту, огульно звинувачуючи її в багатьох гріхах, у тому числі і в байдужості до долі України.»

Андрій Кобилянський, дослідник історії шляхетських родів

МОВА АРИСТОКРАТІЇ

Українська шляхта – не сполонізована й не русифікована і сьогодні серед нас

Василь Балашок, етнолог

Чомусь прийнято вважати, що український народ у дореволюційні часи складався лише з селян та нечисельної інтелігенції. Щоправда, колись були ще й козаки, які хоча й уславилися у війнах, але суспільною думкою подаються й як ті ж селяни, тільки вільні. Тобто не закріпачені й озброєні. Козацька старшина з часом злилася з російським дворянством. А щодо боярства та князів, то вважається що вони були лише в Київській Русі. Інколи, щоправда, з'являються якісь туманні натяки на українську шляхту, але вони такі нечисленні, що навіть більшість науковців на них не зважає. Тому й про мову українську говорять як про селянську, адже нею, мовляв, окрім селян (та ще інтелігенції, яка вийшла з селян), ніякі інші верстви не розмовляли.

Міфи про Хмельниччину

Європейські народи у до мо-

дерні часи завжди мали власну аристократію, яка керувала суспільством, служила йому збройно під час війн та надавала зразки суспільної поведінки, до яких підтягувався простолюд. Ще й зараз ті французи, які при своєму прізвищі мають применник «де», або німці, в яких перед прізвищем стоїть «фон», пишуться що є нащадками такої аристократії. Це слід сказати і про іспанців, португальців, поляків, англійців, шотландців та інших європейців. А от українці, виходить, такої верстви не мали... Невже були схожими в цьому на аборигенів Сибіру чи папуасів з Нової Гвінеї?

Почнемо з найпоширенішого міфу про те, що козаки Богдана Хмельницького воювали саме проти польської шляхти, яка перед тим заповонила, мовляв, усю Україну та ревно її ополячувала й окатоличувала. Але річ у тім, що власне польської шляхти, особли-

во на землях, які, за Люблінською унією 1569 року, перейшли від Литви під зверхність Польщі (а це більшість українських теренів), ніколи не було багато. Перший час після унії соціальна верхівка тут складалася майже винятково з української шляхти, на чолі якої стояли українські ж князі - Острозькі, Вишневецькі та інші. Ця українська аристократія мала дуже давні місцеві корені, які сягають ще давньоруських часів. Утворилася українська шляхта в середині XVI століття з боярства та його верхівки - зем'ян, яким тоді було надано шляхетство.

Спочатку, як не дивно, навіть ті нечисленні поляки-шляхтичі, які перебиралися на Волинь, Поділля чи Київщину, намагалися чимшвидше зукраїнізуватися, оскільки місцевий шляхетський загал не приймав їх у своє середовище, і лише з рубежу XVI-XVII століть, коли українські князі

Отже, «українська» була тоді мовою української шляхти, тобто давньої аристократії. А самої української шляхти було достатньо багато, щоб асимілювати польських іммігрантів.

МОВА АРИСТОКРАТІЇ

продовження, початок на 1 стр.

стали полонізуватися й переходити в католицизм, польський вплив почав поширюватися на українських землях.

Козаки супроти шляхти

Проте серед рядової шляхти православні українці в масі переважали аж до Хмельниччини. Тому воювали козаки Хмельницького переважно з українською шляхтою, яку зірвав з насиджених місць вихор Козацької революції. А коли Швеція в 1655—1660 роках вчинила інтервенцію у Польщу, власне польській шляхті взагалі стало не до козаків. І не дарма режисер Ежи Гофман у фільмі «Вогнем і мечем» вклав в уста Хмельницькому прохання до кримського хана віддати йому після перемоги під Жовтими Водами рядових полонених шляхтичів. «Вони русини (тобто українці), - сказав гетьман, - і я їх заберу до свого війська». Саме серед цих полонених був і майбутній генеральний писар та гетьман Іван Виговський. До речі, герої романів Генріка Сенкевича Міхал Володийовський та його дружина Ануся Борзобогата-Красенська були українцями («русинами» за тодішньою самоназвою). Рід Борзобогатих-Красенських згадується у документах із Волині задовго до появи там поляків.

А причиною козацько-шляхетської війни стало зовсім не гно-

блення «клятою польською шляхтою» українців, а бажання козацтва добитися прав, рівних шляхті, оскільки козаки, як і шляхтичі, були людьми збройного ремесла. Так, саме людьми військовими, а не якимись там гречкосіями, були українські козаки. І тому вони, захищаючи Вітчизну від ворогів, із повним правом вимагали собі статусу військового, тобто шляхетського стану. Але шляхта, яка панувала в Речі Посполитій, на це не пішла.

Документи не мовчать

До речі, поняття «польська шляхта» зовсім не означає її всуціль польської етнічної приналежності. Шляхта в Речі Посполитій була етнічно і польська, і українська, і литовська, і білоруська. Тоді побутував навіть вислів: за «нацією поляк, за родом русин», як називали себе українські шляхтичі. От саме непоступливість шляхти, в тому числі й української, призвела до вибуху Козацької революції 1648 року. І лише з часом, із втягуванням у війну широких мас люду, ця війна набрала характеру польсько-українського та православно-католицького конфлікту. Тим паче що і соціальний гніт, і намагання поширити в Україні католицизм, і ті чи інші спроби полонізації українців з боку польської сторони, яка домінувала в полі

етнічній Речі Посполитій, такі були.

Те, що українські козаки в більшості воювали проти української ж шляхти, широкому загалові майже невідомо. Хоча документальних свідчень цьому є доволі. Просто, їх не дуже шукали. Адже в нашій суспільній думці й досі живе стереотип, сформований іще російськими істориками XIX століття, про гноблення «польською шляхтою» українського народу і про врятування його від отого гноблення «братньою Росією». Домінування поляків над українцями і справді було, як і ті чи інші форми полонізації. Хоча рівень полонізації українців усе ж був набагато нижчим, ніж, скажімо, рівень їх русифікації сьогодні: якщо українська шляхта залишалася переважно не сполонізованою, то що вже казати про простолюду. Документів про мобілізацію українських шляхтичів до військ, які відправлялися проти армії Хмельницького, як і про переслідування козаками української шляхти, є достатньо. І заплющувати очі, особливо науковцям, на такі речі, гадаю, не слід. Це була значною мірою такі братовбивча війна.

Водночас для України тоді, очевидно, не було іншої альтернативи. Адже українська шляхта, прийнявши зверхність поляків, стала втрачати позиції національної еліти. І саме козацтво зі зброєю в руках виборолло собі цю

МОВА АРИСТОКРАТІЇ

продовження, початок на 1 стр.

роль, не тільки ставши новою елітою, а й створивши підстави для творення у майбутньому сучасної української нації та держави як спадкоємців славного козацького минулого. Але це вже тема окремої розмови. Я ж хочу наголосити, що навіть після Хмельниччини українська шляхта нікуди не поділася й не сполонізувалася.

Шляхта у виборчих списках

Сьогодні серед науковців панує думка про полонізацію української шляхти та про масове переселення польських шляхтичів у Правобережну Україну після того, як вона на початку XVIII століття знову відійшла під зверхність Польщі. Проте, це далеко не так. Кількість польських переселенців була все ж не настільки значною, щоб сполонізувати місцевий шляхетський загал. Тим паче, що їхали сюди шляхтичі не тільки з Польщі, а й з Волині та Галичини, де переважала українська шляхта. А приїжджаючи в Україну, рядова польська шляхта шляхом пошлюблення змішалася з шляхтою українською і сама в більшості зукраїнізувалася.

У середині XIX століття відомий краєзнавець Леонтій Похилевич у книзі «Сказання про населені місцевості Київської губернії» стосовно шляхти Київщини, яку він вважав, як тоді

було заведено, польською, зазначав: «По-польськи вважають себе зобов'язаними говорити тільки з ксьондзами, що зберігають у нашому краї, спільно з деякими заможними поміщиками, залишки полонізму. Між собою шляхтичі польські говорять зазвичай помалоруськи».

Але річ у тім, що справжні польські шляхтичі, які, до того ж, проживали в Україні цілими селами й кутками, на мову селян, якою була українська, ніколи б не перейшли. Отже, українська була тоді мовою української шляхти, тобто Давньої Аристократії. А самої української шляхти було достатньо багато, щоб асимілювати польських іммігрантів. Зберігалася в Україні й давня околична шляхта, яка завжди була українською, проживаючи цілими околицями по кілька десятків сіл.

Сьогодні нащадки української шляхти скрізь, окрім Галичини, забули про своє шляхетське коріння, їх прийнято називати «поляками», а в деяких місцевостях «дворянами». До цього спричинила масштабна кампанія знищення цього соціального стану російською владою у XIX столітті. Тим, хто за допомогою збережених давніх документів довів власне шляхетство, як, наприклад, околична шляхта Коростенщини, дали назву «дворяни» - (саме звідти походять люди з такими

відомими сьогодні прізвищами як Виговські, Недашківські, Скуратівські, Стретовичі). А тих, хто таких документів не мав, назвали «поляками». Але прикметне, що ці «поляки» в часи найбільшої русифікації найстійкіше трималися української мови й культури. Одним із доказів їх «польськості» вважаються прізвища із закінченнями -цький, -ський. Але річ у тім, що це прізвища шляхетські, які означають власність на певний маєток, від якого й походять, а вказані закінчення значать те ж саме, що й «де» у французів та «фон» у німців. І поширені вони серед нащадків польської, української, білоруської, чеської та словацької шляхти.

Цікаво, що нащадки шляхти до початку XX ст. не вступали в шлюби з «мужиками», серед них побутував інакший, ніж серед селян, одяг, було багато інших особливостей побутової культури. Сьогодні серед цих людей більший відсоток осіб з вищою освітою, багато хто зберігає вдома родинні реліквії і знає родоводи предків. А в селах, де проживають нащадки околичної шляхти, наприклад у селі Мелені на Житомирщині чи Витвиця на Івано-Франківщині, й досі у виборчих списках значаться спочатку всі шляхтичі, а потім уже «мужики» від А до Я.

WWW.KNIGHTOFCHRIST.ORG WWW.RYCAR.ORG WWW.CPOXC.COM

Міжнародний інформаційний науково-популярний журнал «Рицарі Христа». Зареєстрований Міністерством юстиції України 26 березня 2010 р. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 16462-4934Р. Видається українською, російською, англійською та французькою мовами. Періодичність 1 умовний аркуш щомісяця. Засновник Й.В. Великий Князь Архо Віталій Олександрович. Головний редактор рицар Сергій Арх Кустовський. Адреса редакції: а/с 74, вул. Худякова 6, м. Чернівці, 58002, Україна. E-mail: journalrx@gmail.com За зміст статті несе відповідальність автор. PDF файл можна скачати безкоштовно. Зацікавлені особи повинні зв'язатися з редакцією та зареєструвати себе в файлі дистрибутива. Всі авторські права захищені та належать журналу та авторам статей. Передрук та копіювання можливе лише за згодою головного редактора та автора статті.